

Ένας τρελός κόσμος: ο καπιταλισμός και η επιδημία ψυχικών ασθενειών

Του Rod Tweedy (μετάφραση: tvxs.gr)

«Τι γίνεται αν δεν είμαστε εμείς οι ίδιοι άρρωστοι, αλλά ένα σύστημα που βρίσκεται σε αντίθεση με το ποιοι είμαστε ως κοινωνικά όντα;» ρωτάει ο συγγραφέας και ανεξάρτητος εκδότης βιβλίων για την ψυχική υγεία και τη θεραπεία, Rod Tweedy.

Η ψυχική ασθένεια αναγνωρίζεται πλέον ως μία από τις μεγαλύτερες αιτίες ατομικής δυστυχίας στις σύγχρονες κοινωνίες και πόλεις της Δύσης, συγκρίσιμη με τη φτώχεια και την ανεργία. Για παράδειγμα, στο Ηνωμένο Βασίλειο ένας στους τέσσερις ενήλικες έχει διαγνωσθεί με ψυχική ασθένεια και τέσσερα εκατομμύρια άνθρωποι λαμβάνουν αντικαταθλιπτικά κάθε χρόνο. «Ποιό μεγαλύτερο κατηγορητήριο ενός συστήματος θα μπορούσε να υπάρξει από μια επιδημία ψυχικών ασθενειών;», σημειώνει ο ερευνητής, συγγραφέας και αρθρογράφος George Monbiot, σχολιάζοντας τα στοιχεία.

Η συγκλονιστική έκταση αυτής της «επιδημίας» γίνεται όλο και πιο ανησυχητική ενώ ταυτόχρονα γνωρίζουμε ότι μεγάλο μέρος της μπορεί να προληφθεί. Αυτό οφείλεται στην καθοριστική συσχέτιση μεταξύ κοινωνικών - περιβαλλοντικών συνθηκών και των ψυχικών διαταραχών. Ο Richard Bentall, καθηγητής κλινικής ψυχολογίας στο Πανεπιστήμιο του Λίβερπουλ, και ο Peter Kinderman, πρόεδρος της Βρετανικής Ψυχολογικής Εταιρείας, έχουν γράψει επιτακτικά για αυτήν τη σχέση τα τελευταία χρόνια, δίνοντας μεγάλη προσοχή στους «κοινωνικούς καθοριστικούς παράγοντες της ψυχολογικής μας ευημερίας». «Τα στοιχεία είναι συντριπτικά», σημειώνει ο Kinderman και τονίζει: «δεν είναι μόνο ότι υπάρχουν κοινωνικοί καθοριστικοί παράγοντες, αλλά ότι είναι συντριπτικά σημαντικοί».

Μια άρρωστη κοινωνία

Οι εμπειρίες της κοινωνικής απομόνωσης και αποξένωσης, της ανισότητας, της ιδεολογίας του υλισμού και του ίδιου του νεοφιλελευθερισμού, θεωρούνται σήμερα σημαντικές γενεσιουργές αιτίες για τις ψυχικές διαταραχές κι αυτό αντικατοπτρίζεται στους τίτλους πολλών πρόσφατων άρθρων και ομιλιών επί του θέματος από πολλούς ψυχοθεραπευτές και περιλαμβάνουν συζητήσεις για το αν ο «νεοφιλελευθερισμός είναι επικίνδυνος για την ψυχική υγεία» και αν «είναι ο νεοφιλελευθερισμός που μας κάνει να αρρωστήσουμε»;

Η κλινική ψυχολόγος και ψυχοθεραπεύτρια Jay Watts παρατηρεί στον Guardian ότι «οι ψυχολογικοί και κοινωνικοί παράγοντες είναι τόσο σημαντικοί και, για πολλούς, η κύρια αιτία του πόνου. Η φτώχεια, η σχετική ανισότητα, η ύπαρξη του ρατσισμού, του σεξισμού, του κοινωνικού εκτοπισμού και μιας ανταγωνιστικής κουλτούρας αυξάνουν την πιθανότητα ψυχικής οδύνης. Οι κυβερνήσεις και οι φαρμακευτικές εταιρείες δεν ενδιαφέρονται για αυτά τα αποτελέσματα, ρίχνοντας τη χρηματοδότηση σε μελέτες που εξετάζουν τη γενετική και τους φυσικούς βιοδείκτες, σε αντίθεση με τις κοινωνικές αιτίες. Ομοίως, υπάρχει ελάχιστη πολιτική βούληση ώστε να συνδυαστεί η αυξανόμενη ψυχική δυσφορία με τις κοινωνικές ανισότητες, αν και ο συσχετισμός είναι ισχυρός και πολλοί ειδικοί πιστεύουν ότι αυτός θα ήταν ο καλύτερος τρόπος για την αντιμετώπιση της τρέχουσας επιδημίας ψυχικών ασθενειών».

Υπάρχουν σαφώς πολύ ισχυρά και εδραιωμένα συμφέροντα, που συνειδητά ή ασυνείδητα

ενεργούν για να αποκρύψουν ή να αρνηθούν αυτήν τη σχέση, γεγονός που κάνει πιο έντονη την προθυμία στους ψυχαναλυτές και θεραπευτές να αγκαλιάσουν αυτό το ευρύτερο, συναρπαστικό και μετακινούμενο πλαίσιο. Οι ειδικοί συχνά μιλάνε για την κοινωνία, το κοινωνικό πλαίσιο, την κυρίαρχη ιδεολογία, τους περιβαλλοντικούς καθοριστικούς παράγοντες σε σχέση με τις ψυχικές διαταραχές και τις ασθένειες, αλλά μπορούμε να καταλάβουμε για ποια πτυχή της κοινωνίας μιλούν κυρίως. Και σε αυτό το πλαίσιο είναι μάλλον καιρός να αναφερθούμε στη λέξη ταμπού - τον καπιταλισμό.

Πολλές από τις σύγχρονες μορφές ψυχικής ασθένειας και ατομικής δυσφορίας που αντιμετωπίζουμε και ασχολούμαστε αποδεικνύεται ότι συσχετίζονται και ενισχύονται από τις διεργασίες και τα υποπροϊόντα του καπιταλισμού. Στην πραγματικότητα, μπορούμε να πούμε ότι ο καπιταλισμός είναι από πολλές απόψεις ένα σύστημα που παράγει ψυχική ασθένεια - και αν είμαστε σοβαροί και θέλουμε να αντιμετωπίσουμε όχι μόνο τις επιπτώσεις της ψυχικής δυσφορίας και της ασθένειας, αλλά και τις αιτίες, πρέπει να εξετάσουμε πιο προσεκτικά αυτό το σύστημα που λέγεται καπιταλισμός. Ακριβέστερα και πιο αναλυτικά πρέπει να δούμε τη φύση της πολιτικής και οικονομικής μήτρας από την οποία προκύπτουν και πώς η ψυχολογία συνενώνεται βασικά με κάθε πτυχή της μήτρας αυτής.

Πανταχού παρούσα νεύρωση

Ίσως ένα από τα πιο προφανή παραδείγματα αυτής της στενής σχέσης μεταξύ καπιταλισμού και ψυχικής δυσφορίας είναι η επικράτηση της νεύρωσης. Όπως ο Joel Kovel, ψυχίατρος και καθηγητής πολιτικών επιστημών, σημειώνει: «Το πιο εντυπωσιακό χαρακτηριστικό της νεύρωσης μέσα στον καπιταλισμό είναι ότι είναι πανταχού παρούσα». Στο κλασικό του δοκίμιο «Θεραπεία στον ύστερο καπιταλισμό», ο Kovel αναφέρεται στο «κολοσσιαίο βάρος της νευρωτικής δυστυχίας στον πληθυσμό, ένα βάρος που συνεχώς και προφανώς προδίδει την καπιταλιστική ιδεολογία, η οποία υποστηρίζει ότι ο πολιτισμός των αγαθών προάγει την ανθρωπίνη ευτυχία»:

«Εάν, δεδομένου όλου του εξορθολογισμού, της άνεσης, της διασκέδασης και της επιλογής, οι άνθρωποι εξακολουθούν να είναι άθλια, αδυνατούν να αγαπήσουν, να πιστέψουν ή να αισθανθούν κάποια ακεραιότητα στη ζωή τους, θα μπορούσαν επίσης να αρχίσουν να συνάγουν το συμπέρασμα ότι κάτι ήταν σοβαρό λάθος στην κοινωνική τους τάξη».

Υπήρξε επίσης μια συναρπαστική έρευνα που έγινε πρόσφατα από τον Eli Zaretsky (Political Freud) και τον Bruce Cohen (συγγραφέα της Ψυχιατρικής Ηγεμονίας), που έχουν γράψει και οι δύο για τις σχέσεις μεταξύ της οικογένειας, της σεξουαλικότητας και του καπιταλισμού στη δημιουργία νευρώσεων.

Φυσικά ο Μαρξ ήταν ο σπουδαίος αναλυτής της αλλοτρίωσης, δείχνοντας πώς η καπιταλιστική οικονομία παράγει αλλοτρίωση ως μέρος της ίδιας της δομής της - επισημαίνοντας για παράδειγμα πως η αλλοτρίωση «παγιδεύεται» ενσωματωμένη σε προϊόντα, εμπορεύματα. Όπως επισημαίνει ο Ramon Cuellar, «ο Μαρξ ήταν ο πρώτος που συνειδητοποίησε ότι αυτή η αλλοτρίωση παίρνει ουσιαστικά περιεχόμενο και ενσαρκώνεται στα πράγματα - στα «προϊόντα». Αυτά τα αγαθά «φετίχ», όπως προσθέτει, φαίνεται να υπόσχονται να επιστρέψουν, όταν καταναλώνονται, το υποκειμενικό-κοινωνικό κομμάτι που χάνεται από τους αποξενωμένους, ενώ παράγουν: «οι αλλοτριωμένοι έχουν χάσει αυτό που φαντάζονται [ή ελπίζουν] φετίχ».

Αυτή η κατανόηση της αλλοτρίωσης είναι πραγματικά το βασικό ζήτημα για τον Μαρξ. Οι άνθρωποι πιθανώς τον γνωρίζουν σήμερα για τη θεωρία του περί Κεφαλαίου - πώς τα ζητήματα εκμετάλλευσης, κέρδους και ελέγχου συνεχώς χαρακτηρίζουν και επανεμφανίζονται στον καπιταλισμό - αλλά το βασικό μέλημα του Μαρξ και αυτό που παραμελείται ή παρερμηνεύεται συνεχώς είναι η άποψή του για την ανθρώπινη δημιουργικότητα και τη σημασία της - την «κολοσσιαία παραγωγική δύναμη» του ανθρώπου, όπως την ονομάζει -και αλλοτριώνει ο καπιταλισμός. Ο Μαρξ αναφέρει αυτήν την εξαιρετική παγκόσμια μετασχηματιστική ενέργεια ως «ενεργό είδος ζωής», αλλά αυτές οι τεράστιες δημιουργικές ενέργειες και μετασχηματιστικές ικανότητες μετατρέπονται στον καπιταλισμό σε κάτι αλλόκοτο, υποδουλωμένο, φετιχοποιημένο.

Μετασχηματισμός της επιθυμίας

Για τον Μαρξ, είναι η αλλοτρίωση και η βαθιά «εξάρθρωση» του ανθρώπινου πνεύματος που χαρακτηρίζει τον βιομηχανικό καπιταλισμό. Παρομοιάζοντας την κατάσταση αυτή με μια μητέρα που αφού γεννάει, της αφαιρείται αμέσως το μωρό, το οποίο μετατρέπεται σε κάτι ξένο, αλλότριο, κάτι που μοιάζει με κούκλα - με ένα εμπόρευμα.

Πράγματι, ο καταναλωτισμός και ο υλισμός είναι ευρέως αναγνωρισμένοι σήμερα ως βασικοί μοχλοί μιας σειράς προβλημάτων ψυχικής υγείας, από τον εθισμό έως την κατάθλιψη. Όπως σημειώνει ο George Monbiot, «Η αγορά περισσότερων υλικών αγαθών συνδέεται με την κατάθλιψη, το άγχος και τις δυσλειτουργικές σχέσεις. Είναι κοινωνικά καταστροφικό και αυτοκαταστροφικό». Η ψυχαναλυτική ψυχοθεραπεύτρια Sue Gerhardt έχει γράψει πολύ εύστοχα για αυτή την σχέση, υποδηλώνοντας ότι στις σύγχρονες κοινωνίες συχνά «συγχέουμε την υλική ευημερία με την ψυχολογική ευημερία». Στο βιβλίο της «Η Εγωιστική Κοινωνία» δείχνει πόσο επιτυχώς και αμείλικτα ο καταναλωτικός καπιταλισμός ανασχηματίζει το μυαλό μας και επαναπροσδιορίζει το νευρικό μας σύστημα με τη δική του εικόνα. Γιατί «θα χάναμε μεγάλο μέρος του τι είναι ο καπιταλισμός», σημειώνει, «εάν παραβλέψουμε τον ρόλο του στην εμπορία της επιθυμίας».

Μια άλλη βασική πτυχή του καπιταλισμού και των επιπτώσεών του στην ψυχική ασθένεια είναι φυσικά η ανισότητα. Όπως αναφέρθηκε στην έκθεση του Royal College of Psychiatrists: «Η ανισότητα είναι ένας βασικός καθοριστικός παράγοντας της ψυχικής ασθένειας: όσο μεγαλύτερο είναι το επίπεδο της ανισότητας, τόσο χειρότερα είναι τα αποτελέσματα της ψυχικής υγείας. Τα παιδιά από τα φτωχότερα νοικοκυριά έχουν τριπλάσιο κίνδυνο ψυχικής κακής υγείας από τα παιδιά από τα πλουσιότερα νοικοκυριά. Η ψυχική ασθένεια συνδέεται σταθερά με τη στέρηση, το χαμηλό εισόδημα, την ανεργία, την κακή εκπαίδευση, τη χειρότερη σωματική υγεία».

Ορισμένοι ειδικοί πρότειναν μάλιστα ότι ο ίδιος ο καπιταλισμός, ως τρόπος σκέψης ή αντίληψης για τον κόσμο, θα μπορούσε να θεωρηθεί ως μάλλον «ψυχοπαθητικό» ή παθολογικό σύστημα. Υπάρχουν σίγουρα κάποιες εντυπωσιακές αντιστοιχίες μεταξύ σύγχρονων χρηματοπιστωτικών και εταιρικών συστημάτων και ατόμων που έχουν διαγνωστεί με κλινική ψυχοπάθεια, όπως διαπίστωσαν ορισμένοι αναλυτές.

Ο Robert Hare, για παράδειγμα, μια από τις κορυφαίες μορφές στην ψυχιατρική στον κόσμο και συντάκτης της ευρέως αποδεκτής «λίστας ελέγχου Hare» που χρησιμοποιείται για να δοκιμάσει την ψυχοπάθεια, παρατήρησε στον δημοσιογράφο Jon Ronson: «Δεν έπρεπε να έκανα την έρευνά μου μόνο στις φυλακές. Θα έπρεπε να είχα περάσει αρκετό καιρό στο

Χρηματιστήριο». «Αλλά σίγουρα οι ψυχοπαθείς των χρηματιστηριακών αγορών δεν μπορούν να είναι τόσο κακοί όσο οι ψυχοπαθείς των κατά συρροή δολοφόνων;» ρωτάει ο δημοσιογράφος. «Οι κατά συρροή δολοφόνοι καταστρέφουν τις οικογένειες. Οι εταιρικοί και πολιτικοί ψυχοπαθητικοί καταστρέφουν τις οικονομίες. Καταστρέφουν τις κοινωνίες» απάντησε.

Παθολογικοί φορείς

Αυτά τα χαρακτηριστικά, όπως ο Joel Bakan γράφει στο βιβλίο του «The Corporation», είναι κρυπτογραφημένα στην ίδια τη δομή των σύγχρονων εταιρειών - είναι μέρος του βασικού DNA τους και *modus operandi*. «Η νόμιμα καθορισμένη εντολή της εταιρίας είναι να επιδιώκει, αμείλικτα και χωρίς εξαίρεση, το δικό της συμφέρον, ανεξάρτητα από τις συχνά βλαβερές συνέπειες που θα μπορούσε να προκαλέσει σε άλλους». Ως εκ τούτου, με τον δικό της νομικό ορισμό, η εταιρία είναι ένας παθολογικός θεσμός και ο Bakan παραθέτει τα διαγνωστικά χαρακτηριστικά της προεπιλεγμένης παθολογίας τους (έλλειψη συμπάθειας, επιδίωξη ιδιοτέλειας, μεγαλοπρέπεια, ρηχή επιρροή, επιθετικότητα, κοινωνική αδιαφορία) για να δείξει ποιος είναι ο αξιόπιστος διαταραγμένος ασθενής.

Γιατί όλες αυτές οι σύγχρονες κοινωνικές και οικονομικές πρακτικές και διαδικασίες δημιουργούν τόσες πολλές ασθένειες, τόσες πολλές διαταραχές; Για να απαντήσουμε σε αυτό, πρέπει να κοιτάξουμε πίσω στο ευρύτερο σχέδιο του Διαφωτισμού και στα ψυχολογικά μοντέλα της ανθρώπινης φύσης από τα οποία προέκυψε. Ο σύγχρονος καπιταλισμός εξελίχθηκε μέσα από ένα στενό, «ορθολογικό» συμφέρον - την έννοια του *homo economicus*. Όπως τονίζει ο Iain McGilchrist, «Ο καπιταλισμός και ο καταναλωτισμός, και οι ανθρώπινες σχέσεις που παράγουν, βασίζονται στη χρησιμότητα, στην απληστία και τον ανταγωνισμό, και ήρθαν να αντικαταστήσουν αυτές που βασίζονται σε αισθητή σύνδεση και πολιτισμική συνέχεια».

Τώρα γνωρίζουμε πόσο λανθασμένο και καταστροφικό είναι αυτό το μοντέλο του εαυτού. Η πρόσφατη νευροεπιστημονική έρευνα για τον «κοινωνικό εγκέφαλο», μαζί με τις συναρπαστικές εξελίξεις στη θεωρία της σύγχρονης προσκόλλησης, την αναπτυξιακή ψυχολογία και τη διαπροσωπική νευροβιολογία, αναθεωρούν σημαντικά και αναβαθμίζουν αυτήν την μάλλον γραφική παλιομοδίτικη άποψη του απομονωμένου «ορθολογικού» ατόμου, αποκαλύπτοντας μια πολύ πιο πλούσια και πιο εξελιγμένη κατανόηση της ανθρώπινης ανάπτυξης και ταυτότητας, μέσω της αυξημένης γνώσης της ενδοεπιλογής του «δεξιού ημισφαιρίου», των ασυνείδητων διαδικασιών, της συμπεριφοράς των ομάδων, του ρόλου της ενσυναίσθησης στην ανάπτυξη του εγκεφάλου και της σημασίας του πλαισίου και της κοινωνικοποίησης.

Όπως παρατηρεί ο νευροεπιστήμονας David Eagleman, ο ίδιος ο ανθρώπινος εγκέφαλος βασίζεται σε άλλους εγκεφάλους για την ίδια του την ύπαρξη και ανάπτυξη - η έννοια του «εγώ», σημειώνει, εξαρτάται από την πραγματικότητα του «εμείς»: Είμαστε ένας απλός τεράστιος οργανισμός, ένα νευρωνικό δίκτυο ενσωματωμένο σε έναν πολύ μεγαλύτερο ιστό νευρωνικών δικτύων. Οι εγκεφαλοί μας είναι τόσο ριζικά συνδεδεμένοι ώστε να αλληλεπιδρούν, ότι δεν είναι καν σαφές, που ο καθένας από μας αρχίζει και που τελειώνει. Το ποιος είστε εσείς έχει να κάνει με το ποιοι είμαστε εμείς. Η αλήθεια είναι ότι χρειαζόμαστε ο ένας τον άλλον.

«Δεν υπάρχει κανένας μοναδικός εγκέφαλος», παρατηρεί ο Louis Cozolino, «οι εγκεφαλοι

υπάρχουν μόνο μέσα σε δίκτυα άλλων εγκεφάλων». Μερικοί μάλιστα έχουν ορίσει αυτή τη νέα νευρολογική και επιστημονική κατανόηση των βαθιών μοτίβων αλληλεξάρτησης, της αμοιβαίας συνεργασίας και του κοινωνικού εγκεφάλου ως «Νευρο-μαρξισμό».

Ο καπιταλισμός φαίνεται να έχει τις ρίζες του σε ένα ριζικά παραμορφωμένο, αφελές και ντεμοντέ μοντέλο του δέκατου έβδομου αιώνα για το ποιοι είμαστε. Προσπαθεί να μας κάνει να σκεφτούμε ότι είμαστε απομονωμένοι, αυτόνομοι, ανταγωνιστικοί, αποσαφηνισμένοι. Η βλάβη που αυτή η άποψη του εαυτού μας έχει κάνει είναι ανυπολόγιστη.

Πολλοί άνθρωποι πιστεύουν και ενθαρρύνονται να πιστεύουν ότι αυτά τα προβλήματα και οι διαταραχές - ψύχωση, σχιζοφρένεια, άγχος, κατάθλιψη, αυτοτραυματισμός - αυτά τα συμπτώματα ενός «άρρωστου κόσμου» είναι δικά τους. «Αλλά τι γίνεται αν το πραγματικό πρόβλημα είναι ότι ζούμε σε λανθασμένη κοινωνία;» ρωτά ο Tom Syverson. Ίσως ο Adorno ήταν σωστός όταν είπε, «λάθος ζωή δεν μπορεί να ζήσει σωστά».

Η ρίζα αυτού του «ζει κακώς» φαίνεται να είναι επειδή ζούμε σε ένα κοινωνικό και οικονομικό σύστημα αντίθετο τόσο με την ψυχολογία όσο και με τη νευρολογία μας. Πρέπει να συνειδητοποιήσουμε ότι ο εσωτερικός και ο εξωτερικός μας κόσμος αλληλεπιδρούν διαρκώς και βαθιά μεταξύ τους και ότι, επομένως, αντί να διαχωρίζουμε την κατανόηση των οικονομικών και κοινωνικών πρακτικών από την κατανόηση της ψυχολογίας και της ανθρώπινης ανάπτυξης, χρειαζόμαστε να τα συσχετίσουμε, να τα ευθυγραμμίσουμε. Και για να συμβεί αυτό, χρειαζόμαστε έναν νέο διάλογο μεταξύ του πολιτικού και του προσωπικού κόσμου, ένα νέο ολοκληρωμένο πρότυπο για την ψυχική υγεία και μια νέα πολιτική.

Πηγή: <http://tvxs.gr/news/kosmos/enas-trelos-kosmos-o-kapitalismos-kai-i-epidi...>